

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 129 (13729)

1988 чылдың июнь 2, четверт

1925 чылда
үндөзилген, Өртөз
3 көп.

СОВЕТ-АМЕРИК ЧУГААЛАЖЫШКЫННАР

Май 30-да Кремльдин Улуг
ордузунун Екатерина аалында
СЭКП ТК-ның Чыгыш сек-
ретары М. С. Горбачев биле
АКШ-тын Президентизи Р.
Рейганың аразында чугаа-
лажышкындар болган.

Чугаалажышкындарга со-
вет талалдан — СЭКП ТК-ның
Политбюро кезиктүү, СССР-
ниң Дээди Совединиң Пре-
зидиумунун Даргазы А. А.
Громыко, СЭКП ТК-ның По-
литбюро кезиктүү, СССР-ниң
даштын херектер министри
Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-
ның Политбюро кезиктүү,
СЭКП ТК-ның секретары А. Н.
Яковлев, СЭКП ТК-ның По-
литбюро кезиктүүге канца-
дат, СССР-ниң камгалап
милитаризм Д. Т. Язов, СЭКП ТК-
ның секретары А. Ф. Добры-
нин, СЭКП ТК-ның Чыгыш
секретарынын дуулаачызы
А. С. Черныш, СССР-ниң
даштын херектер министри-
ниң дуулаачызы А. А. Бес-
мертны, СССР-ниң АКШ-та
элчини Ю. В. Добрынин ки-
ришкен.

Америк талалдан — АКШ-
тын күрүне секретары Дж.
Шулц, АКШ-тын камгалап
министри Ф. Карлуш, Ак
башкынын ажилдакчылар ап-
парациянын удуруткучу Г.
Бейкер, АКШ-тын президи-
тиниң национал айыл чок
чорук талазы-биле дуулаачы-
сы К. Пауэлл, онза даатта-
лар талазы-биле элчини, че-
спеленишкыне контроль ай-
тырыгыларын талаш-биле
АКШ-тын президииниң
болгаш күрүне секретарынын
тускай дуулаачызы И. Нит-
це, чеспеленишкыне кон-
троль айтырыгыларын талаш-
биле АКШ-тын президи-
тиниң болгаш күрүне
секретарынын тускай чөвү-
лекчизи элчини Э. Рауни,
АКШ-тын СССР-де элчини
Дж. Метлок, Европа болгаш
Балкан херектериниң талаш-
биле күрүне секретарынын
орулаачызы Р. Риджвей ки-

ришкен.
Москвада учуражыш-
кында тургустуну келген
чакчыл суугаар элчелерге бе-
селенишкы муну чарында
СЭКП ТК-ның Чыгыш сек-
ретары М. С. Горбачев болгаш
АКШ-тын Президентизи Р. Рей-
ган журналистерин айттыр-
дарында халыктары.

Он соонза Кремльге ажил-
чы кабинетке СССР болгаш
АКШ-тын удуруткучуларын
чүгө ишдизиниң аразында
бесел болган.

Ол-ла дүн Кремльдин Улуг
ордузунун аалындар хулаап
алыр Кызыл өрөөнге со-
вет-америк документтерге ат
салышкыны болган.

Оон суулаадына киришкен-
дер:
Совет талалдан — эштер
М. С. Горбачев, А. А. Громыко,
Э. А. Шеварднадзе, А. Н. Яков-
лев, Д. Т. Язов, А. Ф. Добры-
нин, адабнын өске-да кижилери.

Америк талалдан — АКШ-
тын Президентизи Р. Рейган, АКШ-
тын күрүне секретары Дж.
Шулц, АКШ-тын президи-
тинин аян-чорук үзүндө үлөп
чоруур адабнын өске-да кижилери.

СССР-ниң АХМ-ниң тускай
башкыныга элчин кам совет-
америк документтерге база
ат салган.

АКШ-тын Президентизи
Р. Рейганың болгаш И. Рей-
ганын омунаадына АКШ-тын
административ Москвада турар
черинге СЭКП ТК-ның Чыгыш
секретары М. С. Горбачев-
ка болгаш Р. М. Горбачевка
алдар болдуруп дүштеки шай-
лакта кылган.

Совет талалдан дүштеки шай-
лакта М. С. Горбачев каза-
йы-биле, А. А. Громыко каза-
йы-биле, И. Н. Яковлев каза-
йы-биле, Д. Т. Язов, — Е. К.
Литачев, Э. А. Шеварднадзе,
А. Н. Яковлев, Д. Т. Язов.

М. С. Горбачев Р. Рейган-
ның дилла-биле оон-биле казы
Кремльге болгаш Кызыл шол-
го суугустушкын кылган.
Президиини Кызыл шолго
төттү-биле ол таныштырып,
оон-биле холбашкан болуш-
куннар дугайын чугаалап бер-
ген. Совет кижилер-биле, даш-
тын туристер-биле беселээр

болган. Москвачылар болгаш
найысылалың аалчылары дээ-
ди деңгеле совет-америк чөвү-
лөткөсүнүн удуруткучуларын
учуражышкында чедип-
киниң олар күлөп, айыл чок
делегейге, ийи талаагы харыл-
лаалары ажилдери дөңгө ба-
зымдары кылырын олар са-
надааннар.

Литераторларын Топ ба-
жынында чугаалакчы интел-
лигентиянын талашкычла-
ры-биле Р. Рейганың учура-
жышкыны болган.

Аалчыга СССР-ниң Чугаа-
лажышкыны баштаар
чериниң бирги секретары
В. Карпов байыр чедирген.

Хүнүн ийги чартында
Р. Рейган Ленин дагаларында
Москвада күрүне универси-
тетинге чорган. Чуртун бо
он уугу дээди өөредилге чери-
ниң кол аалында студентилер-
ге болгаш башкыларга ол чүгө
чугаалаан. Бодунун чугаа-
лажышкы хей чери Президент
АКШ биле СССР-ниң аразын-
да харыллааларга үндүрүп, гу-
манитаризм, күштүрү харыл-
лааларын, ийи чуртун аян-
жатарын аразында каама-на
сырый харыллааларын төгү-
түрүп дөңгө болуш аялалар.
Оон соонда ол студентилерин
айтырыгыларын харыллаан.

(СЭТА).

МОСКВА. Май 31. М. С. Горбачев болгаш Р. Рейганың беседа-
зы-биле дээди деңгеле учуражышкынын үшкү хүнү эгелзэн.
СЭТА-ның фотозу. (Чурукту фототелеграф дамчыштыр алган).

ЧАСКЫ АЖЫЛДАР АДАКТАЛГАН

Частик чакыс хүнү бүдүн
чылды чегерер дээрлик Бай-
Тыга районда «Мурзакчи»
совхозтун зооу ажылынын
жи билдирер. Мычтанга бедн
дүжүттү өстүрүп алыр азы
чакыс хүнүнде шалынын
ажылдар. Нитиз-биле 1440
га черге тараа болгаш ча-
кыс чылдыг сикенериниң үр-
үзүнүн чакып дооскан. Оон-
биле чакыс зооу ажылдары
адакталган деп чугаалап бо-

лур. Ам силос база ногаа ай-
малын тарылгазын эгелзэн.
Бо чылдын зооу-трактор бри-
гадазы бүрүн-биле бог-ажа-
ламчылыкка ишкөөк. Мычтан-
га ажыл-иштин бо адында
ажылдык бүдүрүшкүнү бе-
диз, шыгарып экижиз.
Улуг икчизиниң сугарыл-
ганы база салып турар. 1
сугатчы завоода 33 сугатчы
бар. «Д-150» маркалы трак-
торларда чаашкындарын
сугарар 6 агрегатты тургускан.

Май айның төмүзүгө чедир
654 га чериниң шолун сугарып
дооскан. Хол-биле сугарып
турар ажылчылар 406 га
черде хей чылдыг, 260 га чер-
де тараа болгаш картофель
шөлдери эки тыңарып суг-
гарып дооскан.
«Мурзакчи» совхозтук ди-
рекциязы болгаш профсоюз
комитети тарылга үзүндө со-
циалист чарышты багыт эвес
органдаштар, оон түнелин 10
хонуктап үндүрүп турар. Сов-

гү 10 хонуктук түнелин-биле
сугатчыларын звенолары
ның аразында Шырап Ла-
ның звенозу, сугатчыларын
аразында хулаа социалист
чарышты зооучу сугатчылар
Каадыр-оол Хертек, Адыр-оол
Донган, Саналай Хертек,
чаашкындарын сугарар
агрегаттар-биле ажылдап ту-
рар механизаторларын аразы-
ндан коммунист Очур Сат,
чер чарар болгаш үрзүн чаш-
тырар ажылда трактористтерин

аразындан Николай Кукут,
Эктер-оол Чамзы, Алексей Чу-
зуп, Сарыг-оол Эвээз тилек-
чилер болуп, акша шалынып
алган. Ажилдың алыс шалынып
дээш материалдык соңуургалы
биле чергелештир чарышты
ажылдарынын аразын ажы-
лап турары чакыс зооу ажил-
дарын бедик темптерин арт-
тырыштыр адилтирер.

Арбай-оол КАНЧЫР,
Гидротехник.

ЭРТЕМ-ПРАКТИКТИГ КОНФЕРЕНЦИЯ

Дуу Кызылда, СЭКП об-
комунун Политиктиг чары-
лышкыны бажында СЭР-
ниң Эртем академиязы-
нын Себир салбырын
Тывада комплекстиг кил-
дияны, Кызылдың күрүне
педагогика институтунун,
Бюлус камгалаанын Бүтү-
россия нитилидиниң Тыва
республика чөвүлелиниң
органдаштын Долгандыр ту-
рар хулаада камгалаан
болгаш кижилер деп ийги эр-
тем-практиктиг конферен-
ция болуун ажилын эге-
лзэн. Оон ажилында чуртун
дыла хей хоораларында

келген биология, химия, гео-
логия болгаш өске-да алыр-
лар талазы-биле эртемдер,
бюлус камгалаанын тамаа-
рылгалыг азын чердериниң,
хей-ниги организациялары-
нын талашкычылары кириш-
турар.

Баштайгы пленарлыг ху-
ралга география эртемдерин
кандидаты, СССР-ниң
География нитилидиниң Мо-
сква филиалынын эртем
секретары Б. Н. Лиханов, гео-
графия эртемдериниң канца-
лазы, СССР-ниң ЭА-нын Си-
бир салбырын Тывада

комплекстиг килдияны бой-
дус ажылгалынын лаборато-
риязын удуруткучу К. О.
Шакаржы, Тываның комп-
лекстиг география-инженер
аксидиязынын кол геологу
А. А. Подкаменный болгаш
өскө-даа алеткелдер кыл-
ган.

Конференциянын ажилы
үн хүн үргүлчүлээр, бөт
агы секцияларын аайы-би-
ле хей санын алеткелдерин
дындаар, оон шугуму-биле
Парлаага бажыкчыга тегерек
стол, Холу-Ажыга микро-
симпозиум эртер.

КУШ-АЖЫЛЧЫ ОРУКЧЕ БАЗЫМНЫҢ ЭГЕЗИ

Дуу республиканың шко-
лаларынын 3667 доозукчу
баштайгы шылгалды — орус
ылга чугаадыгы бижирер.
Олар — артам шылгалдалар
ның чедипкиниң дуулаагы,
бышкан билигил аттестатта-

рын холга ап, аде тургусту-
нушкунга боттарынын үлүн
кириштирер салгакчылар ол.
СЭКП ТК-ның февраль
(1988 ч.) Илемунга дуу-
тур школа бүрүт нити би-
лиг школаларынын аде тур-

густуушкунуң суугаар
ажылдарынын хемчеглерин
ажылдап кылган. Школалар-
нын мурунда чугаа оорула-
— бедик билигил, күш-ла-
мыр-лаа, угал-лаа ажилы-
рынга ажилдарына кы-

життинтен кижилерин бе-
леткери. А школа
кол хүн — башкы. Оон би-
лиг-мержежидин, урулгара
ханы мынаан, бодунуң би-
лини доктаамал байлыг чө-
руурунда школанын өөредил-
ге-кижидилге ажилынын
төңү түнелери тамаажыр.
Республиканың улус өөредил-
ге системасында бедик мер-
жежилит, методиктиг арга-
лар биле шыгыг чеспеленген
башкылар хей. Олар өөрен-
чилеринге бижик билигил
боор дөңгө муруакчы дуула-
галарын, чарыктык эгелеш-
кинирн кичөөдөргө ажил-
лап, чөвүлелди дөңгөш-
кенир ажилдап турарлар.
Хүнүн хуңе чөвүлел олар
СЭКП-ниң XIX Бүтү-өлө
конференциянын делегаты,
Тыва АССР-ниң школанын
алдыгы башкызы, Тыва
АССР-ниң Дээди Совединиң
депутаты Б. И. Ярославцев,
СССР-ниң улустун баш-
кызы А. А. Адын-оол дөңгө
өске-даа доозукчу болгаш аны-
як башкыларын мадаа хей-
биле адал болур.

Республиканың национал
кадрларын белектерин
Кызылдың № 2 школада бо-
чанын 43 өөренчиле доз-
туруп, ажилдарын орутче
үзээр. Доозукчу 10 «а» клас-
сы

тын удуруткучу башкызы Та-
мара Григорьевна Олар бо
школада он чедик хей башкы-
лар мынаан, бодунуң би-
лини доктаамал байлыг чө-
руурунда школанын өөредил-
ге-кижидилге ажилынын
төңү түнелери тамаажыр.
Республиканың улус өөредил-
ге системасында бедик мер-
жежилит, методиктиг арга-
лар биле шыгыг чеспеленген
башкылар хей. Олар өөрен-
чилеринге бижик билигил
боор дөңгө муруакчы дуула-
галарын, чарыктык эгелеш-
кинирн кичөөдөргө ажил-
лап, чөвүлелди дөңгөш-
кенир ажилдап турарлар.
Хүнүн хуңе чөвүлел олар
СЭКП-ниң XIX Бүтү-өлө
конференциянын делегаты,
Тыва АССР-ниң школанын
алдыгы башкызы, Тыва
АССР-ниң Дээди Совединиң
депутаты Б. И. Ярославцев,
СССР-ниң улустун баш-
кызы А. А. Адын-оол дөңгө
өске-даа доозукчу болгаш аны-
як башкыларын мадаа хей-
биле адал болур.

Школанын онту классы-
лары, өске бүтү доозукчулар
мышкар, өөренер, ажилдар
леп ажилдары күзелинээр.
Ол күзелин чедип алыр-
гына оларын мурунда ам
кол чүгө — бышкан билигил
аттестаттарын холга алыр-
нын, шылгалдаларын чедип-
кинир дугаап алыр. Олар
башкыларын, азы-нелерге
бизик билигилн көргө-
түшээр, боттарынын күзели-
рин чедип алырны чүтү-
дүгээр.

Лариса МОНГУШ.

Олар ОХЕМЧИНИН
фотозу.

СЭКП ТК-НЫҢ ТЕЗИСТЕРИ-БИЛЕ
ТАНЫЖЫП, ОНУ ЧУГААЛАЖЫРЫ
РЕСПУБЛИКАДА
УЛАМ КАЛБАРА БЕРГЕН

ЧЕРЛЕ ЭВЭЭЖЕТСЕ ЭКИ

Партиянын XIX Бүтү-өлө
конференциязынга СЭКП
ТК-ның Тезистерин мен
СЭКП райкомунун база рай-
комунун хулаада-даалга-
зы суугаар ийи коллективге —
райкомунун саң-хөө кил-
дияны база № 2 мектепке-
га барып таныштырар, та-
былгылар учурагы кижилер
мен. Бо даала харысалга-
лыг болгаш солун-дур.

Амгы каалак демократчи-
дылга үзүндө кижилерин
политикага, нитилел амыр-
ралын угалп башкаларына
соңуургалы аажок улгаткан.

Мычтанга мен ол документи-
ни таныштырып турар үмө
уластан айтырлар кирер,
санааларын кирир боор деп
болуп тур мен. Партия Топ
Комитетинин бо Тезистерин
демократчидалыг улам-
на калбартыр, аде тургусту-
нушкуну таныштырар дөң-
гөш принциплалдыг тургу-
ту көрүп тур мен.

Мен бир-тээ Советтер ажил-
дакчызы кижилеринде, чөвү-
лөткөсүн ажилчы чонун

ол органнынын ажилында
тамаажыр саанал-оонамын
кирир болай-дыр мен. Черле
мычтан Советтериниң ролун,
харысалгалын бедилер тала-
зы-биле Тезистерде дыка-ла
эки чүүлдерин кирир-ди.
Советтериниң шугустунуң
чылдымы 5 чыл хуу-
салыг болуп деп, Тезис-
терде санаалаан тергилер
нын. Ол мышкар райкомун-
нарда эгелзеп, оон ору эрге-
лаг Советтерге президиум ту-
рар дөңгө база чөл.

Мен бодарымга, бир-тээ
урал-сугаанын эвээжидер, орга-
низастыг ажилды күштели-
дер дөңгө болганда, чер-чер
Советтериниң сессияларын
чылда 6 каттап болурун черле
эвээжесте эки. Бир сессиянын
ханык документтерин ай-
лап, доозуп чаап турууда,
дараадында сессияга бедиктеп
улаштыр эгелээр. Саан
дөңгө баш ажыг. Ажилы-биле
чугаалаарга, чер-чер Советте-
риниң күтүмдарынын ажил-
дакчылары хулаалар, сессия-
лар материалдары чөвүлел

ринге-де өлжөмүр улаус бис.
Белорусияда калчак чер-чер
Советтериниң сессияларын
чылда 4 каттап болу-дур, он
практиканы бүтү чуртка иш-
теридер херек. А район Совет-
териниң сессияларын чылда
3-4-да каттап чылдырар
качкан баар деп. А кол-ла
күштү шилтирлер күтүлел-
эниге улаар херек. Чамкы
күтүмдарга президиумар
тургузар дөңгөш дыка-ла
чөпсүлөр кижилер мен.

Бо чугула материал-биле
таныжып турар үзүндө, хей-
ле санаалар кирир, ону кон-
ференцияга ханыкы-биле чу-
гаалажып көөр, чонун саанал-
ооналарын база өөренер көөр
апар. Мычтанга бистерин,
Советтер ажилдакчыларын,
ажылдарына улам-на таар-
ымчалыг апар боор дөңгө
ханыкы-биле эгелээр.
XIX конференциядан хей-
ле чүтүлери манай тур мен.

Адын-оол МОНГУШ.
Улус депутаттарынын Чөвү-
лелин район Советиниң
күтүмдарын секретары.

АТТЫГ КИЖИНИҢ АДЫН АДААР

Ленинчи партиянын XIX
конференциязынга улаштыр
парлаан Тезистерин кыйгы-
рып орарга, чүвенин шыны
чугаалаары негеттинип келер,
ол чүгө дөңгө төгүлдө болу-
лаан чарыгыларын чонун
караандан чакырып бөлбөс
дөңгө ол.

1964 чылда Москвага
«Тыва төгүлүн» ийи ному
орус дылга түнел. Балук эр-
темдериниң бижик турарын
суугаар алырга, 1921 чылда
Тывага чонун дуулаачы
тигилзэн, оон түнеленин
Тыва Арат Республика болар
болгаш август 13—16 хүн-
деринде Элегистин Суг-ба-
жыга, амгы Кочетов сууга,
бүтү Тыванын шуугалы
болган. Адаа бистин чонун
муруакчы кижилерин кириш-
кен, Ундэни хоюлуун ба-
дылаан, араатны кааза тур-
густу. Ол улаш шуугалы
кайы-кайы кожуннарда ка-
дыктандыг төлөөлөр дөңгө
турганын ол номнарда доз-
гай айттылар, дарын «түтүн-
кан» ажилдыг. Оон мын
«Эртем демгелдерини»
бир үндүргөзүнге ол-ла
шуугалынын материалдарын
орус дылга парлаан, ол тө-
гүлдү шуугалынын кижилер-
лерин база-ла «түтүн» каа-
лап мен. Бодарымга, 1921
чылда болган шуугалынын
төлөөлөрүн аттарын доз-
у-биле парлаан документтер
ному үндүрер чугула. «Ала
малды ала дээр. Аттыг кижилер
нын азы алдар» деп үлөс
чугаа база бар.

Бодушту камгалаары,
оранын байлаан хумаалаары
ол-ла Тезистерде оонаал
айтылган. Соңуур алырны
таарымчалыг, машина оруунуң

аксы чер дөңгө Хендергей
улуун арга-арын кам чыл-
дык дургуунда кыргыт-
кыдып келгенден ол магалыг
хеминиң суу кадып каалап,
ол дөңгө суугу хылдыкчы
чорук деп билер мен. Кижилер
төрөлгөтенин төгүлдө өө-
ренип көөргө, бодуштуң кааза
каап дагалар, хемини база
тураскаал боор турар. Ша-
наандан тыма чонун алга-
берер келген Улуг-Хемде
Хайракан даан билер кижилер
чоргаларын, көрбөн кижилер
ону көргөш, чарашынар бол-
гай. Ам ол чараш дагы суг
орунуң хылдыгында, мынаар-
мынаар соңуур алырны
таарымчалыг деп сылаак
калаш, ол хылдыгы дагы
каскалал-үрөп, ам мырнай
чугай заводу кылдыр деп улаш
аас өдип турар аларган. Бис-
тин уенин кижилер Хайра-
кан даан чер кырыдан чидер
кастырып каар болуу-буса,
келер уениң салгакчыларын
ка мелегилер боор артар бис!
Чугайлыг черлер Тывада хей!
Чугай заводун өске черге кы-
лып болур арга бар.

Тезистерин угалы ханы,
мында мерген угалы саякчы.
Совет дамаатызы кижилер
нуң болуп чорган бодаларын
ижилер-кара чөккө плердинин
шуут айттып турар. Эки ки-
жилерин адын-санын улаш
болбазы база салдырып
турар. Ада-чуртун Улуг-
хайның үзүндө фронтка
белек чедирер чорган бистин
алдарыг кижилериниң
чер-черде тус-тус ады-саны
үтүлдүргөн, оларын хөр-
лери бедик билигил апар-
гылаан. Чонун суг-белен
фронтка чедирер чорган
аратарында даа даргаларын
допчу паждарын болгаш чу-

рук-хөрүн парлаан тускай
ному үндүрер негеттинип
келген. 1985 чылдың күзү-
нүнде Монгуш-Тайга райо-
нуна чоруп чорган мен.
Наршал Жуков-биле учура-
жып турган Саны-Шыры кыр-
галыг хөрүн билер кижилер
Мугур-Аксы сууда кол бол-
ган, Октябрьдин хөрө дөңгө,
хостага дөңгө, чал чуртталга
дөңгө тулчуп чорган, ажилдап
чорал ала-өбөлөрүнн
адын-санын кааза кезеде
камгалап каагаанаар учура-
бис, чүгө дөңгө Тезистер тө-
гүлдү тураскаалы камга-
лаарыне бүтү чонун кыйы-
рып турар.

Найысылал Кызылда тыва
эки-тураларын тус-тус
аттарын бижик сикелер кааза
тураскаалы мычтанга дээр-
кылбазы база хоуманчыл.
Оон мын Хендергейдин фронт-
туге эки турары боор Сат
Бүрөктей, Куулар Дончут, оон
кадайы Куулар Дарыла, Кара-
Сал Кошкар-оол, оон кадайы
Сарылар Часкал, Сарылар
Камчыр-оол, Ооржак Ком-
буй, Монгуш Семис-оол база
Монгуш Биче-оол алар ады-
нын үнелер, совет чурт дөңгө
тулчуп чоралар, бир-чакы-
ндарын адын-санын берген-
дер. Ам ол маадырлар кижилер-
лерин төрөн черинде —
Хендергей сууда мычтанга
дээр огулут клуб туттумаан,
школа бажыны туттумаан,
дыка чарыктыг.

Тезистерин доктааш, чүвө-
лөш шыны чугаалап тур мен!
Монгуш КЕНИН-ЛОПАН.
РСФСР-ниң болгаш Тыва
АССР-ниң културалык
алдарыг амылданчы,
төгү эртемдериниң канды-
дады.

ӨСТҮРЕР, КӨВҮДЕДИР

МУНЗА,
ШАНАКТАЗА,
ТЕРГЕЛЕЗЕ

Самбуу КУУЛАР.
Пенсионер.

...кка чедир-ле бистиң өгү
...вис — улуғ улустар
...чок болза, амыдыра
...» деп чугаалажыр чүө
...сайзырангай үөдө аь
...чурттап болур-ла-ды
...за-лаа малчыныннар
...домей-ле торжок

жыр. паэзы чэмпіённерня ший-

АК-Довурак.

КОЛ ЧҮҮЛ—ОДАРДА

Ниятинин чыгышы-биле чербештир чонуну дуула дуулаал ахыл-агыл-ыгыга чыгы мадды өстүрүс тугалыш-биле доштот ажалды чорудуң, дөткөмчө көргүзөр болза эки Бистин районунуң сугдарынын чурттагычыларына айт тузур дөткөйр амааңчак, чөпшөөрлөй турар. Ий-чангыс оор кижилерин уржудуңал «Аттыг уус оор кылыр» дээр тугааларын районунуң чамык удуруткучулары удурутур турар.

Чыгыс мадды азыралың өкжидер, оң дөй продукция-ны азыралың дугайында тугауны номчулукчу «Шин» со-лунуң арыныа көлүртү келди. Чугас бо ажыл доң хары-сагалыг, ону удурут баштаар эштерин талызында шимең чок. Бо айтыртыа чамаларыштыр мөң болалдарым, сүмөм мынлык. Өскө эштер чүү деп бодат турарыа?

Мөрөн күүр. Сергей ЧЫРГАЛ.
Золотини.

Соелгу үеде «Шын» солунуң арыннарынга чылгылар малды естүрер, оон ажыын көөр дугайында чамдык эштериниң материалдары, сэнэлдары үнүгледи, оон аңгыда «Совет Тыва» сохоста аътты амыглап турарының чижектерин-даа парлады. Мен база чылгы малды хайу-биле естүрер дээш лаар кижилерниң бирээзи мен

Ам совхозтар бот-ащанышыныче кирген-ди. Хей орулганы кайыны алыры? Чылгидан. Оо ажаалдасы бедүүн, хей чарыгал үнмес. Бистер өл аргылар малдык дугайгин эрте-ле уттулганымыс черле хомуданчыг. Бистиң амгы суурларыбыстың баштайгы бажынарының ылгын чүкүч-биле советкинэ? Аът, шары-биле. Ычангаш бистин республикага коллективизацияның төгүзүгүнө чыгыл кам уугу ролдуу өйнаан. Чүгле ту-дуг-суугуа звес, арааттар көмерде чүкү ашылган чержүк? Аътты. Ооң ачы-зы-биле амдырап, чуртпап келген бис.

Шазанда көшкүн чораан улустуң кыштагларын ам көрзелиңерем: кадыр-бөрт черлерде турар-дыр, ында одарлар магалыг. Ам ынаар машина-трактор четпес болгаш ыңдыг кыштаглар каг-дынган, кыштаг чедишпес, одар эвээш деп чылдагаан-нап турар-дыр бис.

1976 жыл үезинде бистің Тес-Хем районнуң совхозтарының хамык чылгызын специализастаар чүве дээш чаңгыс черге — 0,

Чыныга чыпм магам,
Ыйлаа дээрге чынган мал
болбас кийилке, ычканташ
олар боттарыныкы өрөөнгө,
өскөн чөрлөрүнө кийиле,
үштөп чынып чөрүп турза-
турза, чоорту ээзээнсиз,
олар араатан бөрүнүкү акы-
сыга, оорларынкы хөлүнгө
даа киргени чамыт ээс.
Ычкан сөөкхө бурунгу
400-400 чык чылгы, ха-
рын чамдыктарының оон-
даа хой, муң чыгаш турган-
чүвө. Үш чык ийе кишин-
ге ол хамкы малды чангыс
чөргө мөөкүн туруп-туруп,
оон чөргө чүвөкүн бүтүс-
түн кыргаш, катал-ла сө-
хөхтаржы тараткан. Ам
харын чылгы бистик, ай-
ында көүөдөп, ийи муң
ажыл тулар.

Чылгыны өстүрөр дуга-
йында Тыва АССР-нің Ми-
нистрлер Чөвүлелинің ар-
таалы база бар. Орта ха-
маарыштыр харын Тывага
чылгы өстүрериниң ажил-
агыйын тургузар болза эки.
боор.

Чамдык уеде таан-даа
чаржыныч турдуусу: мал-
чындар быгындан аяттар
н борлаткыч, кезең уеде
чадаг мал кадарый туржун-
чар чеп? Тускай эртемгин-
лер ам машина деп тур-
байн, аъттардан муунунаш,
малчындарны кезип, ал-
га дузалан чорза. Ийи-би-
ниги улуг машина херзон-
ге олурупкан, аалдар кеззин
чоруурга, оок шудуу кайы
хирел? Ындыг чаргыдалы
м бот-оругга-чарылга,
бот-ащилалышынын уе-
зинде чунуң-биле телээрли?
Машина муноп алгаш, чүг-
ле аалдарга кире дүмөт
чоруктан ажык бар бот? Чок.
Хей малдык кайы-даа
ажыл-агыдаа өлүң-чидип
турары тавыргыла эвес.
Малчындар кезип чорзан
машинаның чаргыдалы
кымга хамааржыр, мал
ащылгыча унер аалар. Ону
ким ам мойнунга чуктээ-
рин?

Айтты өөртүөш төгөлөп,
шанантаарда база белем. Ол
ышкаш транторларның ба-
рып шыдавас черлериниң
сигенин аът машиназы-би-
ле кезип, бөлүп алса. Чыл-
гы малды өстүрөр талазы-
биле мээң санал-аналым
мындыг.

Болат-оол ТИРЧИН.
Самагалдай суур.

